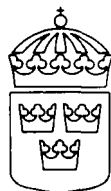

Regeringens proposition

1992/93:142

om åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa
narkotikabrott

Prop.
1992/93:142

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 10 december 1992.

På regeringens vägnar

Carl Bildt

Gun Hellsvik

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att den straffrättsliga regleringen av eget bruk av narkotika och andra ringa narkotikabrott skall skärpas. Vidare föreslås att det införs större möjligheter att använda drogkontroller i kriminalvården. Förslagen syftar bl.a. till att ge möjligheter att ingripa tidigt och med kraft förhindra att unga människor fastnar i missbruk och till att förbättra behandlingen av de missbrukare som avtjänar straff.

Fängelse förs in i straffskalan för eget bruk av narkotika. Detta innebär att det blir möjligt att ta exempelvis urinprov för att kontrollera misstänkt narkotikabruk och att den som brukat narkotika kan dömas till en påföljd som innefattar behandling av missbruket.

Den särskilda regeln om ansvarsfrihet när bruket uppdagas vid en vård- eller behandlingskontakt föreslås utmönstrad.

I propositionen lämnas också en redogörelse för gränsdragningen mellan 1 och 2 §§ narkotikastrafflagen (1968:64) och motsvarande bestämmelser i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Det föreslås att 2 § narkotikastrafflagen tillförs nya rekvisit i syfte att främja en enhetlig och restriktiv tillämpning.

De i kriminalvårdsanstalt intagnas generella skyldigheter enligt 52 d § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt att lämna urin- och utandningsprov utvidgas till att omfatta även blodprov.

För dem som är villkorligt frigivna, dömda till skyddstillsyn eller placerade utanför anstalt enligt 34 § lagen om kriminalvård i anstalt samt undergår någon form av vård eller behandling för sitt missbruk föreslås en skyldighet att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för att kontrollera att de inte är påverkade av beroendeframkallande medel.

Ändringarna avses träda i kraft den 1 juli 1993.

1 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 15 § samt 28 kap. 6 och 6 a §§ brottsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 kap.

15 §¹

När det finns skäl att anta att den frigivne för sin anpassning i samhället behöver stöd av en särskild föreskrift om vad han har att iakta under prövotiden, får en sådan föreskrift meddelas för viss tid eller tills vidare. Särskild föreskrift får avse

1. vistelseort eller bostad under viss tid, högst ett år åt gången,
2. arbetsanställning, annan förvärvsverksamhet eller utbildning,
3. läkarvård, nykterhetsvård eller annan vård eller behandling i eller utom sjukhus eller annan dylik inrättning.

Om den frigivne skall undergå vård eller behandling enligt första stycket 3, får det föreskrivas att han därvid skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

Har den frigivne förpliktats ersätta genom brottet uppkommen skada, må meddelas föreskrifter rörande tid och sätt för skadeståndsskyldighetens fullgörande i den mån sådana föreskrifter ej med hänsyn till den frigivnes ekonomiska situation och övriga omständigheter kan antagas motverka hans anpassning i samhället.

Om den frigivne står under övervakning, får särskild föreskrift meddelas om vad som skall gälla för denna. I sådan föreskrift får anges på vilket sätt och i vilken omfattning den frigivne skall hålla kontakt med övervakaren eller frivårdsmyndigheten. Vidare får föreskrivas skyldighet för den frigivne att lämna underrättelse till övervakaren eller frivårdsmyndigheten om utelämnande från arbetsplats, skola eller annan i föreskriften angiven verksamhet eller inrättning.

28 kap.

6 §²

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det.

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det.

¹ Senaste lydelse 1990:1009.

² Senaste lydelse 1988:942.

Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första och andra styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket. Övervakningsnämnden får ändra eller upphäva en föreskrift av sistnämnda slag när det finns skäl till det.

Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första–tredje styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket. Övervakningsnämnden får ändra eller upphäva en föreskrift av sistnämnda slag när det finns skäl till det.

6 a §³

I fall som avses i 30 kap. 9 § andra stycket 3 skall rätten, om den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn, i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

I sådant fall skall vidare i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömden har åtagit sig att följa. *En sådan behandlingsplan får innehålla bestämmelser om att den dömden är skyldig att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han inte missbrukar beroendeframkallande medel.*

I sådant fall skall vidare i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömden har åtagit sig att följa.

I samband med en sådan behandlingsplan får föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall anmäla till frivårdsmyndigheten och åklagaren om den dömden allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993.

³ Senaste lydelse 1990:1009.

Lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

Härigenom föreskrivs att 34 och 52 d §§ lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

34 §

Kan en intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, kan han få medgivande att för sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

För vistelsen skall de villkor ställas som kan anses erforderliga. *I samband med vård eller annan behandling får det föreskrivas att den intagne skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.*

Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

Första stycket gäller ej en intagen som avses i 7 § tredje stycket.

52 d §

En intagen är skyldig att på anmaning lämna *urinprov för kontroll av huruvida han är påverkad av narkotika samt utandningsprov för kontroll av huruvida han är påverkad av alkohol*, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl.

En intagen är, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl, skyldig att på anmaning lämna *blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993.

¹ Lagen omtryckt 1990:1011.

Lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64)

Härigenom föreskrivs att 2 § narkotikastrafflagen (1968:64) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*2 §¹

Är brott som avses i 1 § att anse som ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader. *Bestod gärningen endast i eget bruk av narkotika, döms till böter. Om en sådan gärning har uppdagats genom att gärningsmannen sökt eller underkastat sig vård eller någon annan behandling, skall inte dömas till ansvar.*

Är brott som avses i 1 § *med hänsyn till arten och mängden narkotika samt övriga omständigheter* att anse som ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993.

¹ Senaste lydelse 1988:286.

Justitiedepartementet

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 10 december 1992

Närvarande: statsministern Bildt, ordförande, och statsråden B. Westerberg, Friggebo, Johansson, Laurén, Hörnlund, Olsson, Svensson, af Ugglas, Dinkelspiel, Thurdin, Hellsvik, Wibble, Björck, Davidson, Odell, Unckel, P. Westerberg, Ask

Föredragande: statsrådet Hellsvik

Proposition om åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott

1 Inledning

Förhållandet mellan 1 och 2 §§ narkotikastrafflagen (1968:64) har flera gånger varit föremål för lagstiftarens uppmärksamhet. Den nu gällande gradindelningen av narkotikabrottet har varit i kraft sedan den 1 mars 1985. Under den tid som därefter förflutit har riksdagen vid återkommande tillfällen behandlat frågan om 2 § borde ges en ny utformning. Kritiker av nuvarande ordning har hävdat att bestämmelsen tillämpas vid hantering av så pass stora mängder narkotika att brotten inte lämpligen bör kunna betecknas som ringa. Enligt deras uppfattning borde bestämmelsen därför ges en mera restriktiv utformning.

Eget bruk av narkotika var länge straffritt men kriminaliserades genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1988. Det egna bruket särbehandlas dock i förhållande till andra former av hantering av narkotika genom en särskild ansvarsfrihetsregel och en begränsning av straffet till enbart böter. Mot denna bakgrund har debatten om den straffrättsliga behandlingen av eget bruk av narkotika fortsatt även efter 1988 års lagändring.

Narkotikalagstiftningen i sin nuvarande utformning speglar enligt min bedömning inte straffvärdet av eget bruk av narkotika. En omotiverad skillnad görs mellan eget bruk och andra former av narkotikahandling, särskilt innehav av narkotika avsedd för eget bruk. De rättstillämpande myndigheterna saknar möjlighet att säkra bevisning med hjälp av tvångsmedel i form av kroppsvisitation och kroppsbesiktning, som en följd av den lägre straffskalan för eget bruk av narkotika. Straffskalan lämnar dessutom inte utrymme för vårdinriktade påföljder.

Bland annat mot bakgrund av ovan beskrivna förhållanden upprättades i mars 1992 departementspromemorian (Ds 1992:19) Åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott. Departementspromemorian redovisar olika överväganden. Dessa utmynnar i förslag om en mer restriktiv tillämpning av det ringa narkotikabrottet och en mer differentierad påföljdspraxis

vid detta brott. Vidare föreslås i promemorian att särregleringen av eget narkotikabruk upphävs.

Med stöd av ett regeringsbeslut i februari 1990 tillkallade dåvarande chefen för Justitiedepartementet en särskild utredare med uppdrag att se över vissa kriminalvårdsfrågor. Utredningen, som tog namnet Påföljdsutredningen, överlämnade under våren 1991 ett betänkande, SOU 1991:45, som främst avser formerna för verkställighet av fängelsestraff. I betänkandet – som har varit föremål för remissbehandling – tar utredningen upp frågor om urinprovskontroll i anstalt men även inom frivården. Enligt nu gällande lagstiftning kan drogkontroll, bl.a. genom urinprovsanalys, utföras enbart vid kriminalvård i anstalt och vid skyddstillsyn i form av kontraktsvård. Vissa delar av utredningens förslag behandlas i ovanstående departementspromemoria. Förslagen innebär att möjligheterna till drogkontroll inom såväl anstalt som inom frivården utvidgas.

Promemorians lagförslag bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

En sammanställning av remissyttrandena har upprättats i Justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 92-1124).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 29 oktober 1992 att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag i ärendet som upprättats inom Justitiedepartementet. Lagrådsremissens lagförslag och Lagrådets yttrande bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3* resp. *bilaga 4*.

Lagrådet har haft synpunkter på förslaget till ändring i narkotikastrafflagen såvitt gäller effekterna av att den särskilda ansvarsfrihetsregeln utmönstras. Jag återkommer i det följande till dessa synpunkter.

I förhållande till lagrådsremissen har vissa ändringar av redaktionell karaktär gjorts i lagtexten.

2 Bakgrund

2.1 Ringa narkotikabrott

I 1 § narkotikastrafflagen finns straffbestämmelser om uppsåtliga förfaranden med narkotika. Förfarandena tas upp under sex punkter och som gemensam förutsättning för straffbarhet gäller att narkotikahandlingen är olovlig. Inom det straffbara området faller

- 1) överlåtelse av narkotika,
- 2) framställning av narkotika som är avsedd för missbruk,
- 3) förvärv av narkotika i överlåtelsesyfte,
- 4) anskaffning, bearbetning, förpackning, transport, förvaring eller någon annan befattning med narkotika som inte är avsedd för eget bruk,

5) utbudande av narkotika till försäljning, förvaring eller befordran av vederlag för narkotika, förmedling av kontakter mellan säljare och köpare eller någon annan sådan åtgärd, om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel, samt

6) innehav, bruk eller någon annan befattning med narkotika.

Straffet för narkotikabrott är fängelse i högst tre år.

Om ett brott som avses i 1 § är att anse som ringa skall straffet enligt 2 § bestämmas till böter eller fängelse i högst sex månader. I 2 § finns därunder två särskilda föreskrifter för det fall att gärningen endast har bestått i eget bruk av narkotika. För dessa fall är straffskalan inskränkt till böter. Vidare gäller en regel om ansvarsfrihet när gärningen har uppdagats genom att gärningsmannen har sökt eller underkastat sig vård eller någon annan behandling.

Narkotikastrafflagen trädde i kraft den 1 april 1968. Redan i den ursprungliga lydelsen innehöll lagen en indelning av det uppsåtliga brottet i tre svårhetsgrader. Narkotikabrott bestraffades med böter eller fängelse i högst två år, medan straffskalan för den lägre graden, som hade benämningen narkotikaförseelse, endast innehöll böter. För grovt narkotikabrott föreskrevs fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Frågan hur en gärning skulle rubriceras i det enskilda fallet fick ingen närmare belysning i förarbetena till lagen (prop. 1968:7, bet. 1968:ALU1, rskr. 81).

Som en allmän vägledning uttalade dock chefen för Socialdepartementet att en gradering skulle ske efter omständigheterna vid brottet.

Narkotikastrafflagen ändrades i skärpande riktning såväl år 1969 som år 1972 (prop. 1969:13, bet. 1969:ALU7, rskr. 33 och prop. 1972:67, bet. 1972:JuU14, rskr. 213). Dessa ändringar avsåg straffskalan för grovt narkotikabrott. År 1981 höjdes straffminimum för grovt narkotikabrott och straffmaximum för narkotikabrott (prop. 1980/81:76, bet. 1980/81:JuU25, rskr. 211). Den senaste lagändringen som rörde graderingen av narkotikabrottet trädde i kraft den 1 mars 1985 (prop. 1984/85:46, bet. 1984/85:JuU12, rskr. 103). I 1 § gjordes den ändringen att bötesstraffet slopades, vilket fick till följd att straffskalan enbart omfattade fängelse. Straffskalan enligt 2 § skärptes samtidigt till böter eller fängelse i högst sex månader. Utöver straffskärpningarna vidtogs dessutom den ändringen att den särskilda brottsbenämningen narkotikaförseelse fick utgå ur 2 §.

En utförlig redovisning av praxis vad gäller gränsdragningen mellan ringa narkotikabrott och narkotikabrott finns i avsnitt 2.2 (s. 12–22) i departementspromemorian (Ds 1992:19) Åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott.

Förhållandet mellan 1 och 2 §§ narkotikastrafflagen har behandlats under de senaste riksmötena (se t.ex. bet. 1989/90:JuU30 s. 5 f. och bet. 1990/91:JuU32 s. 17 f.). Därvid har kritiska röster höjts mot den nu gällande ordningen. Enligt kritikerna har 2 § kommit att omfatta narkotikamängder som inte rimligtvis kan betraktas som ringa.

I en motion till 1990/91 års riksmöte anfördes att innehav av narkotika i dagsläget kunde utgöra ringa brott ända upp till mängder om 100 gram can-

nabis eller marihuana, 10 gram amfetamin, 1 gram heroin eller 2 gram kokain. En minoritet av ledamöterna inom Justitiekortet uttalade att dessa gränser var alltför höga och inte kunde godtas (bet. 1990/91:JuU32 s. 25). Bestämmelsen i 2 § narkotikastrafflagen borde därför enligt deras uppfattning ändras så att den endast blir tillämplig vid hantering av obetydliga mängder narkotika.

Utskottets majoritet fann dock inte skäl att inskrida mot den rådande ordningen. Majoriteten betonade betydelsen av en enhetlig rättstillämpning, men anförde samtidigt att vissa variationer fick accepteras i ett system med självständiga domstolar. Som majoriteten såg på saken var det också viktigt att man frigjorde sig från ett strikt mängdtänkande i narkotikamål. Riksdagen följde utskottsmajoriteten (rskr. 323).

2.2 Smuggling av narkotika

Smuggling av narkotika bestraffas enligt reglerna i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling som trädde i kraft den 1 januari 1961 (prop. 1960:115, bet. 1960:FLU utl.34, rskr. 348). När det gäller narkotikasmuggling har lagen fått en utformning som i allt väsentligt stämmer överens med narkotikastrafflagen och de båda lagarna har delvis haft en parallell utveckling.

För varusmuggling döms bl.a. den som utan att ge det till känna hos vederbörlig myndighet till riket inför eller från riket utför gods, för vilket tull, annan skatt eller avgift skall erläggas till staten eller som enligt stadgande i lag eller någon annan författning inte får införas eller utföras. Enligt huvudregeln sträcker sig straffskalan för brott enligt mellangraden från böter till fängelse i högst två år (1 §). Vid ringa brott är påföljden – också som en huvudregel – böter. Vid bedömningen av om brottet är ringa beaktas godsets värde och övriga omständigheter (2 §). För grov varusmuggling är den allmänna straffskalan fängelse i lägst sex månader och högst sex år (3 §).

När varusmuggling avser narkotika gäller särskilda straffskalor som svarar mot bestämmelserna i 1–3 §§ narkotikastrafflagen. Vid varusmuggling enligt mellangraden är det alltså fråga om fängelse i högst tre år, vid ringa brott böter eller fängelse i högst sex månader och vid grov varusmuggling fängelse i lägst två och högst tio år.

Den straffskala som gäller när narkotikasmugglingen bedöms som ringa brott har varit i kraft sedan den 1 mars 1985 (prop.1984/85:46, bet. 1984/85:JuU12, rskr. 103). Lagändringen skedde parallellt med de ovan nämnda ändringarna av 1 och 2 §§ narkotikastrafflagen. Som skäl för ändringen av 2 § varusmuggningslagen anfördes (a. prop. s.19) att vissa straffskalor i lagen var anpassade till narkotikastrafflagen och att en sådan anpassning borde ske även i detta sammanhang. Man ville således åstadkomma en enhetlig straffmätning för narkotikahandling och den skulle gälla oberoende av om den ena eller andra lagen var tillämplig. När det gällde gränsdragningen mellan brotten enligt 1 och 2 §§ varusmuggningslagen hänvisade föredragande statsrådet till de uttalanden som

han hade gjort under förarbetena till motsvarande bestämmelser i narkotikastrafflagen.

I detta sammanhang kan det framhållas att 1986 års Varusmugglingsutredning föreslår att alla straffbestämmelser om otillåtna förfaranden med narkotika skall finnas i narkotikastrafflagen. Gärningsformerna i lagens 1 § skulle då utvidgas till att omfatta även fall där någon olovligen till landet inför eller ur landet utför narkotika (SOU 1991:84 s. 287 ff., 540 f.).

2.3 Särregleringen vid eget bruk

Narkotikakonsumtionen som sådan var inte kriminaliserad enligt den ursprungliga lydelsen av narkotikastrafflagen. Frågan om en kriminalisering diskuterades inte heller under lagförarbetena.

Frågan om en kriminalisering av eget bruk av narkotika behandlades av riksdagen vid några tillfällen före lagändringen år 1988. (bet. 1981/82:JuU47 s. 16 och bet. 1984/85:JuU26 s. 20, 25 f.).

Genom en ändring som trädde i kraft den 1 juli 1988 kriminaliserades det egna bruket (prop. 1987/88:71, bet. 1987/88:JuU13, rskr. 280). Den särskilda straffskalan för detta brott omfattar enbart böter. Ett starkt intresse av att missbrukare sökte vård frivilligt utgjorde motiv för en särskild regel om ansvarsfrihet, när gärningen uppdagades i samband med att gärningsmannen sökt eller underkastat sig vård eller någon annan behandling.

Flera motionärer har kritiserat den lägre straffskalan med enbart böter. Enligt deras mening har straffskalan lett till att kriminaliseringen av det egna bruket har blivit verkningslös; endast med fängelse i straffskalan kan erforderliga tvångsmedel komma till användning. De anser också att straffskalan för eget bruk måste svara mot gärningens straffvärde jämfört med straffvärdet av andra brott.

Frågan har fler gånger behandlats av Justitieutskottet och då gett upphov till delade meningar (bet. 1989/90:JuU16 s. 19, bet. 1989/90:JuU30 s. 4 f. och bet. 1990/91:JuU32 s. 16 f.). En minoritet inom utskottet har tillstyrkt motionerna och åberopat de skäl som däri anförs. De har tillagt att en straffskala med fängelse gör det möjligt att döma brukaren till vård.

Rikspolischefen har fört fram liknande tankar i anslutning till Rikspolisstyrelsens anslagsframställning för budgetperioden 1992/93–1994/95 (s. 29 f., bil. 13 s. 1 ff.).

2.4 Kontroll av drogfrihet vid verkställighet av påföljd

2.4.1 Kriminalvård i anstalt

Lagbestämmelser om urinprovstagning infördes ursprungligen år 1979 (prop. 1978/79:62, bet. 1978/79:JuU15, rskr. 90). Urinkontroller hade redan dessförinnan förekommit inom kriminalvården men då på frivillig basis.

En allmän möjlighet att genomföra urinprover och annan drogkontroll infördes år 1982 och gäller alltiämt (prop. 1981/82:141, bet. 1981/82:JuU49 och 60, rskr. 361).

Enligt 52 d § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt, KvaL, är en intagen skyldig att på anmaning lämna urinprov för kontroll av om han är påverkad av narkotika samt utandningsprov för kontroll av om han är påverkad av alkohol. Undantag från dessa skyldigheter gäller vid medicinska eller liknande skäl. Om den intagne utan godtagbar anledning vägrar att lämna urinprov eller om provet är positivt kan det påverka hans möjligheter att få regelbunden permission. När frågan om korttidspermission är under övervägande skall det nämligen beaktas om den intagne har nyttjat eller förfarit olagligt med narkotika eller om han utan giltigt skäl vägrat att lämna urinprov (32 § KvaL). Den intagne kan också straffas disciplinärt (47 §). Därtill kan provtagningen få betydelse för hans möjligheter till oönskade besök och vistelse utanför anstalt.

Enligt uppgifter från Kriminalvårdsstyrelsen tas omkring 70 000 urinprov per år på kriminalvårdsanstalterna. Vidare uppskattar Kriminalvårdsstyrelsen att drygt 40 procent av de intagna är narkotikamissbrukare.

Kriminalvårdsstyrelsen har genom allmänna råd preciserat när urinprov skall tas och hur själva genomförandet skall gå till (ARK 1991:3). Provtagning genom stickprovskontroll bör ske vid ankomsten till en kriminalvårdsanstalt liksom när det föreligger misstanke om narkotikamissbruk. Vidare bör samma typ av kontroll ske när den intagne har haft ett oönskat besök eller när han har vistats utanför anstalten. Kontroll av samtliga intagna vid en avdelning eller en anstalt bör ske när narkotika har påträffats där eller när det föreligger misstanke om att narkotika förekommer. För dem som har lämnat ett negativt ankomstprov bör därutöver bara stickprovskontroller förekomma om han inte är eller har varit känd som missbrukare. För avdelningar eller anstalter som är avsedda för behandling av narkotikamissbrukare gäller särskilda råd om täta kontroller.

Beträffande själva provtagningen innebär råden att noggranna rutiner måste tillämpas. Om analysen är utförd vid en anstalt skall provet sändas till Statens rättskemiska laboratorium för verifikationsanalys innan det får läggas till grund för bestraffning eller ingripanden mot den intagne.

Påföljdsutredningen har i sitt betänkande, SOU 1991:45, bl.a. uppehållit sig vid frågan om urinalysernas värde. Enligt utredningen beror tillförlitligheten av tre faktorer.

För det första måste själva provtagningen ske under betryggande former så att manipulationer och förväxlingar inte kan förekomma.

För det andra är tillförlitligheten beroende av analysmetoden. Flera olika metoder förekommer och säkerheten är varierande.

Den tredje faktorn av betydelse är tolkningen av analysresultatet. Provresultatet kan påverkas av olika faktorer och resultatet måste ses i belysning av provgivarens individuella förhållanden.

Mot bakgrund av det anförda anser utredningen att det finns anledning att ställa sig tvivlande till analysresultatets tillförlitlighet och att man därför bör vara restriktiv med att lägga urinalyser till grund för en sanktion. Utredningen föreslår också att varje intagen bör ha en kontaktman, något som enligt utredningens mening bör kunna öka möjligheterna att upptäcka narkotikamissbruk hos de intagna. Till det anförda kommer att provtag-

ningen – med utredningens sätt att se på saken – innebär ett långtgående intrång i den intagnes personliga integritet.

Utredningens slutsats är att det alltfjänt bör finnas möjligheter att genomföra urinprover och att någon lagändring således inte bör ske. Särskilt gäller detta med hänsyn till att positiva urinprov endast i begränsad utsträckning ligger till grund för disciplinpåföljder. Utredningen hänvisar också till det gynnsamma resultat som kan antas bli följden av förslaget om kontaktmän. Avslutningsvis anför utredningen att respekten för de intagnes integritet måste väga mycket tungt när det gäller att styra utvecklingen.

Av remissinstanserna har det stora flertalet instämt i utredningens slutsats att ingen lagändring bör ske. Socialstyrelsen har emellertid förordat en ökad användning av urinprover. Enligt styrelsens uppfattning är proverna ett utmärkt pedagogiskt instrument i kampen mot narkotika på anstalterna.

2.4.2 Vistelse utanför anstalt och i frivård

Kriminalvård utanför anstalt innehåller många gånger ett inslag av behandling mot missbruk. Detta gäller såväl vid verkställighet av ett fängelsestraff som vid villkorlig frigivning och skyddstillsyn.

Vistelse utanför anstalt kan medges en intagen med stöd av 34 § KvaL. Ett sådant medgivande förutsätter att den intagne genom vistelse utanför anstalt kan bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället och att det dessutom föreligger särskilda skäl för medgivandet. Det skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller någon annan behandling mot missbruk.

När en person är villkorligt frigiven från ett fängelsestraff kan det meddelas föreskrifter om vad han har att iaktta under prøvotiden (26 kap. 15 § brottsbalken). Sådana föreskrifter får meddelas när det finns skäl att anta att den frigivne för sin anpassning i samhället behöver det stöd som föreskrifterna kan innebära. Föreskrift får avse vistelseort, arbetsanställning och liknande förhållanden, men även läkarvård, nykterhetsvård eller annan vård eller behandling i eller utom sjukhus eller någon annan dylik inrättning. Motsvarande gäller vid skyddstillsyn (28 kap. 6 § brottsbalken).

Vad gäller skyddstillsyn finns det därutöver skäl att särskilt framhålla möjligheten att inom ramen för denna påföljd döma till s.k. kontraktsvård. Kontraktsvård kan tillämpas i fall där missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling, i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts och den tilltalade har förklarat sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten. Om domstolen i ett sådant fall dömer till kontraktsvård skall den meddela en föreskrift om den behandlingsplan som den dömden har åtagit sig att följa. En sådan behandlingsplan får, i motsats till vad som gäller vid en vanlig dom på skyddstillsyn, innehålla föreskrifter om att den dömden är skyldig att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han inte har missbrukat beroendeframkallande medel (28 kap. 6 a § brottsbalken).

Möjligheten att kontrollera drogmissbruk har alltså fått en uttrycklig lagreglering vid kontraktsvård. Föredragande statsrådet framhöll (prop. 1986/87:106 s. 91 f.) som skäl härför att det med hänsyn till bestämmelserna om skydd mot bl.a. påtvingat kroppsligt ingrepp i 2 kap. 6 § regeringsformen kunde göras gällande att en ordning som innebar att den dömda under här ifrågavarande förhållanden åtog sig en skyldighet att underkasta sig kontroller av angivet slag kräver uttryckligt lagstöd. Motsvarande lagreglering saknas för frivården i övrigt.

Påföljdsutredningen har i sitt betänkande, SOU 1991:45, även tagit upp frågan om urinprovskontroller m.m. vid s.k. § 34-placering och inom frivården (s. 186 ff., 199, 207 f.). Utredningen förslår en ändring av 34 § Kval., så att provtagning får ske utanför anstalt. Därvid beaktar utredningen att en vistelse enligt 34 § företer många likheter med kontraktsvård, där ju provtagning får genomföras. Likheterna blir särskilt påtagliga när den intagne skall vistas i ett behandlingshem eller i en liknande inrättning. Det har antagits att den intagne skall samtycka till sådana åtgärder och hans situation är snarlik den som råder när någon samtycker till provtagning inom ramen för kontraktsvård. En annan likhet är att det finns ett hot om verkställighet i kriminalvårdsanstalt, för det fall att den dömda inte uppfyller de krav som ställs på honom.

Enligt utredningens uppfattning skall provtagning kunna ske endast vid vistelse i behandlingshem eller annan liknande inrättning. Bakgrunden till förslaget i den delen är de höga krav som enligt utredningens mening måste ställas på själva provtagningen. Utredningen anför vidare att det bör ankomma på vårdgivaren att avgöra om provtagningen är väsentlig för den behandling som skall genomföras; provtagningen skall således i första hand utgöra ett led i behandlingen och inte ett instrument för att kontrollera den dömda.

När det gäller villkorlig frigivning från ett fängelsestraff och skyddstillsyn som inte har formen av kontraktsvård är utredningens slutsats att ingen lagändring bör komma till stånd. Utredningens uppfattning är att provtagning bara bör få ske om den är så effektiv att den uppväger integritetskränkningen.

Påföljdsutredningens förslag har gett upphov till delade meningar bland remissinstanserna. Flertalet av dem har dock tillstyrkt förslaget eller lämnat det utan erinran.

3 Allmän motivering

3.1 Allmänna utgångspunkter

Missbruket av narkotika har under de senaste decennierna utvecklats till ett av samhällets allvarigaste och mest svårlösta problem. De som direkt eller indirekt kommer i kontakt med missbruket åsamkas svåra lidanden och missbruket ger upphov till många personliga tragedier. I missbrukets kölvatten följer ofta en allt grövre kriminalitet.

Det allmänna avsätter stora resurser i kampen mot narkotikan. Det har skett omfattande satsningar på narkomanvården. Det förebyggande arbetet har utvidgats. Olika samhällsorgan har tillsammans med ideella organisationer försökt sprida information och upplysningar om narkotikans skadeverkningar till ungdomar och andra som riskerar att komma i kontakt med narkotika.

Det är viktigt att samhället uttrycker ett avståndstagande från varje olovlig befattnings med narkotika. Konsumtionen är ytterst en förutsättning för all narkotikabrottslighet. Kriminaliseringen av det egna bruket år 1988 riktade uppmärksamheten mot missbrukarna. Det är nu angeläget att förbättra deras möjligheter till vård.

Utöver behandlingsinsatser och förebyggande arbete spelar det straffrättsliga sanktionssystemet en central roll i narkotikabekämpningen. Sedan narkotikastrafflagen trädde i kraft år 1968 har den ändrats ett flertal gånger och det har genomgående varit fråga om skärpningar; det straffbara området har successivt utvidgats och straffskalorna har blivit strängare.

Flera ändringar har gällt de allvarigaste formerna av narkotikabrottslighet. Av stor betydelse är emellertid också att reglerna om de mindre allvarliga narkotikabrotten får en ändamålsenlig avgränsning och utformning. Tillämpningen även av det ringa brottet måste präglas av fasthet och konsekvens. Ofta är det vid de mindre allvarliga narkotikabrotten man kommer närmast själva missbruket och har de största möjligheterna att komma till rätta med ett begynnande narkotikaberoende. Genom ett ingripande kan man för den enskilde markera allvaret i situationen och dessutom överväga vilka former av hjälp och stöd som behövs. Liknande synpunkter gör sig för övrigt gällande när missbruket är längre gången.

I det följande (avsnitt 3.2) redovisar jag mina synpunkter avseende gränsdragningen mellan ringa brott och brott av normalgraden. Det har funnits tecken på att bestämmelsen om ringa brott fått en i mitt tycke alltför vid tillämpning. I syfte att främja en enhetlig och restriktiv tillämpning bör lagtexten i 2 § första meningen narkotikastrafflagen ändras.

De rättstillämpande myndigheterna saknar möjlighet att säkra bevisning med hjälp av tvångsmedel, som en följd av den lägre straffskalan vid eget bruk av narkotika. Straffskalan lämnar dessutom inte utrymme för vårdinriktade påföljder. Jag kommer att i det följande (avsnitt 3.4) att ta upp förslag till ändring av särregleringen vid eget bruk.

Det är viktigt att insatserna mot narkotika kan fortsätta inom ramen för brottspåföljderna. Om den dömden är missbrukare bör man försöka att komma till rätta med hans drogproblem så långt detta är möjligt. Åtgärder av olika slag kan då bli aktuella. Vårdinsatser är givetvis särskilt viktiga. Även direkta kontrollåtgärder kan vara av stort värde. Exempelvis kan en analys av kroppsvätskor eller utandningsluft under vissa förhållanden visa om provgivaren har brukat något beroendeframkallande medel. Enligt den rådande ordningen kan sådana kontroller bara ske inom en del av kriminalvården. Enlig min mening bör befogenheterna utsträckas så att provtagning blir möjlig även i övriga fall. Jag kommer att i det följande (avsnitt 3.5) redovisa de ändringar som bör göras på detta område.

Mitt förslag: Bestämmelsen i 2 § första meningen narkotikastrafflagen preciseras så att det i lagtexten anges vilka huvudsakliga omständigheter som kan medföra att ett brott bedöms som ringa. I lagtexten nämns uttryckligen som sådana omständigheter arten och mängden narkotika men också andra omständigheter skall kunna beaktas vid bedömningen av brottets svårhetsgrad.

Förslaget i departementspromemorian överensstämmer vad avser bedömningen av det ringa brottet i princip med mitt förslag. I promemorian föreslås dock endast en viss språklig justering av lagtexten.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser med undantag för *Institutet för social forskning*, *Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare* och *Verdandi Arbetarnas nykterhetsförbund*, har tillstyrkt förslaget eller lämnat det utan erinran. Ett fåtal remissinstanser har framhållit att den mycket begränsade språkliga justering av lagtexten som föreslås i promemorian framstår som redaktionell och att syftet med ändringen inte går att utläsa av själva lagtexten.

Skälen för mitt förslag: Det har under senare år framförts kritik av innebörd att det ringa narkotikabrottet i 2 § narkotikastrafflagen kommit att tillämpas i alltför stor utsträckning. Vad som särskilt har ingett oro är att det funnits förhållandevis stora lokala och regionala skillnader i praxis vid bedömningen av det ringa brottet. Under senare tid synes, enligt vad jag har erfarit, rättstillämpningen ha stabiliserats.

Såsom nedan kommer att redovisas föreslås i detta lagstiftningsärende att den hittillsvarande straffrättsliga särregleringen vad avser eget bruk upphävs. Detta skall ses som ett uttryck för att lagstiftaren ser allvarligt även på de narkotikabrott som begås i missbrukarledet. Det finns enligt min uppfattning också skäl att i detta sammanhang genom ändringar och förtydligande av rekvisiten för ringa narkotikabrott säkerställa att bedömningen av när ett narkotikabrott skall anses som ringa sker enhetligt och med tillbörlig restriktivitet. Genom lagändringen bör klargöras att beteckningen ringa narkotikabrott skall vara förbehållen de allra lindrigaste gärningarna. Jag vill dock samtidigt påpeka att denna syn inte på något drastiskt sätt skiljer sig från den praxis vad avser ringa narkotikabrott som under senare tid utvecklats i domstolarna.

Jag föreslår att som rekvisit för att bedöma ett narkotikabrott som ringa skall anges att hänsyn skall tas till arten och mängden av narkotika samt till övriga omständigheter. Avsikten är att markera att ett brott skall anses som ringa endast om det med hänsyn till samtliga omständigheter framstår som lindrigt och att därvid arten och mängden narkotika har särskild betydelse.

Om brottet avser innehav för eget bruk synes i dag som en yttersta gräns för när brottet kan bedömas som ringa gälla att mängden inte överstiger 80 gram cannabisharts eller 8 gram amfetamin. Jag menar att dessa gränser snarast bör sänkas något. När innehav avser mängder som närmar sig de angivna nivåerna kan det dock ofta visas att narkotikan innehas i överlå-

telsesyfte. Gärningen kan då, på sätt som redovisas nedan, inte bedömas som ringa. Om innehavet av heroin eller kokain måste de mycket farliga och vanebildande egenskaperna hos dessa preparat beaktas. Utrymmet för att tillämpa det ringa brottet bör därför i dessa fall vara ytterst litet. Ett brott bör inte bedömas som ringa annat än vid enstaka innehav av en helt obetydlig mängd. Även hanteringen av en hallucinogen drog som LSD måste på motsvarande sätt bedömas strängt.

Utöver arten och mängden bör särskilt beaktas vilken typ av befattning med narkotika det är fråga om. Det ringa brottet bör i huvudsak vara förbehållet gärningar som består i eget bruk eller innehav för eget bruk. Har narkotika överlåtits eller har narkotika innehavts i överlåtelsesyfte bör tillämpningen av det ringa brottet i princip vara utesluten. Undantag bör kunna göras endast för överlåtelser av mycket små mängder, motsvarande någon enstaka bit cannabisharts eller dylikt inom en sluten krets av missbrukare.

I enlighet med rådande synsätt bör hantering av narkotika på kriminalvårdsanstalt bedömas strängt oavsett om narkotikan är avsedd för eget bruk eller inte. Dagens praxis torde här även fortsättningsvis kunna vara vägledande.

3.3 Smuggling av narkotika

Förslaget i departementspromemorian innehåller en språklig omformulering av 2 § varusmugglingslagen i syfte att markera att förutsättningarna för att tillämpa det ringa brottet avses bli något mindre.

Remissinstanserna: *Generaltullstyrelsen*, som är en av de få remissinstanser som har yttrat sig i denna fråga, biträder förslaget. Några remissinstanser framför samma kritik mot denna del av förslaget som mot förslaget om en mer restriktiv tillämpning av 2 § narkotikastrafflagen, dvs. att det principiellt är betänkligt att den i och för sig önskade begränsningen av tillämpningsområdet för ringa brott endast kommer till uttryck i förarbetena och inte kan utläsas i lagtexten.

Mina utgångspunkter: Reglerna om varusmuggling har sedan några år varit anpassade till narkotikastrafflagen. Avgränsningen av det ringa smugglingsbrottet har i princip följt samma normer som den lägre graden av narkotikabrottet. Den främsta fördelen med en sådan ordning är att bedömningen av det enskilda brottets straffvärde inte blir beroende av vilken lag som är tillämplig.

Jag delar dock remissinstansernas kritik av att den mycket begränsade språkliga justering av lagtexten som föreslås i promemorian, framstår som redaktionell och att syftet med lagändringen inte går att utläsa av själva lagtexten. Med hänsyn till det samband som finns mellan varusmugglingslagen och narkotikastrafflagen finns det skäl att förvänta sig att den allmänt strängare synen på gränsdragningen mellan 1 och 2 §§ narkotikastrafflagen, som redovisats i föregående avsnitt, får visst genomslag också vid tillämpningen av motsvarande bestämmelser i varusmugglingslagen. Jag finner därför inte anledning att föreslå någon ändring av 2 § varusmugglingslagen.

Mitt förslag: Den lägre straffskalan i 2 § narkotikastrafflagen för eget bruk utmönstras och den allmänna straffskalan med böter eller fängelse i högst sex månader skall gälla även för eget bruk av narkotika. Likaså slopas den särskilda ansvarsfrihetsregeln.

Förslaget i departementspromemorian överensstämmer i sak med mitt förslag.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker förslaget. *Stockholms tingsrätt* påpekar när det gäller den särskilda ansvarsfrihetsregeln vikten av att lagföring även fortsättningsvis bör undvikas i dessa situationer. *Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare* anser att en förändring av särregleringen kan få förödande konsekvenser för den frivilliga narkomavården genom att missbrukare då kommer att undandra sig möjligheterna till effektiva behandlingsinsatser. Samma remissinstans avvisar bestämt de förändringar av processuell natur som ett slopande av särregleringen innebär i form av tvångsmedel som husrannsakan, kroppsvisitation och kroppsbesiktning. *BRÅ* anser att ansvarsfrihetsregeln är befogad och bör behållas bl.a. för att det är viktigt att den som frivilligt söker vård inte skall uppleva att han motarbetas från myndigheternas sida.

Skälen för mitt förslag: Enligt den nuvarande lydelsen av bestämmelsen i 2 § narkotikastrafflagen har det egna bruket en lägre straffskala med enbart böter. Dessutom innehåller samma bestämmelse en ansvarsfrihetsregel, som gäller när bruket har uppdagats vid en vård- eller behandlingskontrakt.

Jag anser att en särreglering av detta slag är främmande för det straffrättsliga systemet, eftersom den inte är knuten till några omständigheter vid brottet utan till förhållanden som kan inträffa långt senare.

Straffskalan med enbart böter speglar enligt min bedömning inte brottets straffvärde. Om man ser på straffskalan för jämförbara brott står en naturlig parallell att finna i en annan straffbar hantering av narkotika som är avsedd för eget bruk, främst innehav. Här gäller allmänt att hanteringen i sådana fall bedöms mildare än hantering som syftar till eller innefattar spridning av narkotika. Detta förhållande kommer inte till uttryck i straffskalorna utan beaktas vid straffmätning och påföljdsval inom ramen för de allmänt tillämpliga straffskalorna. I viss utsträckning kan hanteringsens art få betydelse även för brottsrubriceringen.

Visserligen föreligger det en mindre skillnad mellan innehav för eget bruk och bruket i sig såtillvida som innehavaren har möjlighet att ändra sina planer och överlåta narkotikan till någon annan medan förbrukad narkotika inte kan ges någon spridning. Jag anser det dock vara fråga om mer en gradskillnad än en artskillnad. I påföljdshänseende är det naturligt att innehavsbrottet kan behandlas strängare än eget bruk, men skillnaden kan knappast anses så betydande att den motiverar olika straffskalor. Det kan i detta sammanhang finnas anledning att erinra om att de rättstillämpande myndig-

heterna fastställer påföljden med hänsyn till det särskilda brottet. Om brottet ligger på bötesnivå skall påföljden bestämmas i enlighet härmed även om fängelse ingår i straffskalan.

Den skillnad som alltså finns mellan innehav och bruk kan ibland bli mycket liten därför att innehavet endast utgör ett förled till en konsumtion, som för gärningsmannen är ändamålet med innehavet. Gränsen mellan gärningsformerna är då ganska artificiell. I sådana fall får typen av gärning marginell betydelse för straffmätningen och skillnaden i fråga om straffskalor kan då framstå som alltför teoretisk.

Jag anser att det finns vägande skäl som talar för en mer differentierad påföljdspraxis. Huvudregeln bör dock alltså vara att eget bruk skall bestraffas med böter. En mer differentierad påföljdsbestämning förutsätter emellertid att straffskalan innehåller fängelse.

Det har från några remissinstanser invänts att konsekvenserna för narkomanvården blir betänkliga om särregleringen tas bort. Det finns dock inte anledning anta att de rättstillämpande myndigheterna vid ett ringa narkotikabrott skulle agera på ett sådant sätt att möjligheterna till vård spolierades. Som Lagrådet har anmärkt ger reglerna om åtalsunderlåtelse i 20 kap. 7 § rättegångsbalken samt i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare åklagaren stort utrymme att underlåta åtal i de fall som omfattas av den nuvarande ansvarsfrihetsregeln. Jag delar Lagrådets bedömning att det beträffande dessa fall knappast torde uppkomma någon skillnad i lagföringshänseende över huvud taget. Lagrådet har även påpekat att en vårdsökande i de flesta fall av förevarande slag skyddas av sekretesslagen (1980:100) mot att uppgift som angår misstanke om brott lämnas till åklagare, polis eller annan utredande myndighet.

Om brottet ligger på fängelsenivå är domstolens möjligheter att döma till skyddstillsyn av stor betydelse. Enligt 30 kap. 9 § brottsbalken kan rätten som särskilt skäl för skyddstillsyn beakta om den tiltalade undergår behandling för missbruk som kan antas ha samband med hans brottslighet.

Med hänsyn till vad jag har anfört ovan bör därför den lägre straffskalan utmönstras ur 2 § narkotikastrafflagen.

Motivet för ansvarsfrihetsregeln är detsamma som för den lägre straffskalan, något som talar för att båda föreskrifterna bör behandlas på samma sätt.

Jag anser med hänvisning till vad jag har sagt i det föregående att övervägande skäl talar för att också regeln om ansvarsfrihet bör upphävas.

Jag vill i detta sammanhang framhålla att om särregleringen slopas får detta genomslag för tillämpningen av ett flertal bestämmelser av processuell natur. I synnerhet gäller det ändringen av straffskalan, eftersom flera bestämmelser endast är tillämpliga på brott som kan föranleda fängelse. Hit hör vissa regler om tvångsmedel som husrannsakan, kroppsvisitation och kroppsbesiktning. Med den föreslagna ordningen skulle dessa regler bli tillämpliga vid misstanke om eget narkotikabruk som utgör ringa brott. När det gäller kroppsbesiktning kan det bli aktuellt att söka efter färska stickmärken på kroppen eller att ta urinprov.

Jag vill dock här betona att användningen av tvångsmedel skall följa sedvanliga bestämmelser, som proportionalitetsregeln i 28 kap. 3 a § rättegångsbalken samt, vid kroppsvisitation och kroppsbesiktning, de särskilda regler om förfarandet som finns i 28 kap. 13 § rättegångsbalken.

3.5 Kontroll av drogfrihet vid verkställighet av påföljd

3.5.1 Kriminalvård i anstalt

Mitt förslag: Den intagnes generella skyldigheter enligt 52 d § Kval. att lämna olika prover för drogkontroll utvidgas till att omfatta även blodprov.

Förslaget i departementspromemorian överensstämmer i sak med mitt förslag.

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran av flertalet remissinstanser. *Kriminalvårdsstyrelsen* ställer sig tveksam till om det föreligger något behov av blodprovstagning för att kontrollera missbruk, eftersom de metoder som finns i dag bedöms som fullt tillräckliga.

Skälen för mitt förslag: Jag anser att det är en mycket angelägen uppgift för kriminalvården att söka komma till rätta med det drogmissbruk som förekommer inom anstalterna. Det är givetvis oacceptabelt att en intagen kan påbörja eller fortsätta ett missbruk av t.ex. narkotika eller alkohol under den tid han verkställer ett fängelsestraff. I synnerhet vid drogrelaterad brottslighet är det viktigt att anstaltstiden utnyttjas för att motivera missbrukare till behandling. Framgångsrika åtgärder av detta slag kan avsevärt förbättra den intagnes förutsättningar att klara ett drogfritt liv utanför anstalten och hans möjligheter att avhålla sig från nya brott.

Det har under senare år förts en målmedveten kamp mot drogmissbruket inom anstaltsvården. Det har bl.a. lett till s. k. narkotikafria avdelningar eller anstalter. Särskilda avdelningar och anstalter som är avsedda för behandling av narkotikamissbrukare har också byggts upp. Att denna satsning innefattar kontrollåtgärder är ofrånkomligt. Liksom vid bekämpningen av andra beroendeframkallande medel har analys av kroppsvätskor eller utandningsluft betydelse i detta sammanhang.

Det finns anledning för mig att här särskilt uppehålla mig vid urinprovstagningarna. I och för sig är det ovedersägligt att provtagningen utgör ett intrång i den personliga sfären. Jag anser dock att intresset av drogfrihet väger så tungt att det motiverar intrånget i den dömdes integritet.

De olägenheter som är förknippade med provtagningen kan enligt min bedömning i någon mån motverkas. Detta kan bl.a. ske genom en omsorgsfull rekrytering av den personal som skall övervaka provtagningen. Det är betydelsefullt att personalen har vana vid liknande situationer och kan uppträda på ett sätt som gör att åtgärden blir så lite kränkande som möjligt. Lokalerna bör vara så inrättade att provet kan lämnas utan insyn av någon

obehörig. Av vikt är också att den intagne blir väl insatt i syftet med urinprovstagningen. Han bör få klart för sig att provtagningen inte bara har till ändamål att kontrollera om han följer gällande regler utan att den också utgör ett led i behandlingen av hans drogberoende. Om den intagne själv inser syftet med kontrollen, kan han uppfatta provtagningen som mindre ingripande.

Jag vill här betona att kriminalvården redan i dag tillämpar noggranna rutiner, som har utarbetats av Kriminalvårdsstyrelsen. De svårigheter som är förenade med urinprovstagningarna finns det således möjligheter att överbrygga. När provtagningen sker under ordnade former utgör analyserna ett värdefullt inslag i narkotikabekämpningen.

Påföljdsutredningen har i sitt förslag hänvisat till att varje intagen skall ha en egen kontaktperson. Utredningens förslag är i den delen inte föremål för överväganden inom ramen för detta lagstiftningsärende. Min uppfattning är att oavsett om förslaget genomförs eller inte, kan det inte ersätta den kontroll som genom urinproverna sker på kemisk väg.

Enligt min mening bör det alltså ankomma på kriminalvården att ta ställning till hur befogenheten att kräva olika prover närmare skall utnyttjas. Det är angeläget att narkotikabruket bekämpas med kraft och konsekvens. En annan utgångspunkt skulle få svåra återverkningar för den intagne och i längden vara förödande för tilltron till kriminalvården. Detta förhållande bör dock inte leda till att urinproverna i första hand används som grund för bestraffningsåtgärder. Självfallet är det angeläget att de utgör ett led i en behandling och får tjäna som motivation för den intagne att sluta med sitt missbruk.

Jag anser vidare att den nu gällande skyldigheten att lämna utandningsprov för kontroll av alkoholpåverkan bör behållas. Intresset av att motverka missbruk gör sig gällande även på detta område. Här finns inte heller samma betänkligheter från integritetssynpunkt, eftersom förfarandet inte innefattar lika ingripande moment.

Drogpåverkan kan även kontrolleras genom blodanalys. Det är en brist att inte 52 d § KvaL medger den typen av kontroll. Blodanalys är vanligt förekommande vid utredning av trafiknykterhetsbrott och kontrollmetoderna är tillförlitliga. Blodprovet skall dock inte ses som något mera heltäckande alternativ till urinprovet för att kontrollera narkotikapåverkan. Dels är blodanalysen kostsam och dels saknas tillgängliga resurser för en provtagning i större skala.

Det sist sagda utesluter dock inte att blodprov någon gång kan utgöra ett värdefullt komplement till de andra kontrollmetoderna. Jag anser därför att det finns skäl att utvidga den intagnes generella skyldigheter enligt 52 d § KvaL till att omfatta även blodprover.

Mitt förslag: Bestämmelser införs om att den dömda vid villkorlig frigivning och skyddstillsyn liksom vid placering enligt 34 § KvaL skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

Förslaget i departementspromemorian överensstämmer i sak med mitt förslag.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker förslaget. Några remissinstanser framhåller dock att det måste finnas garantier för att provtagningen kan äga rum under betryggande former och med beaktande av den enskildes integritet. *Övervakningsnämnden i Malmö* menar att det kan komma att bli svårt att i praktiken genomföra en meningsfull drogkontroll, eftersom provtagningen inte kan ske på ett lämpligt sätt. *BRÅ* framhåller att provtagningen vid urinprovskontroll är förenad med betydande kostnader och att det råder osäkerhet vad gäller tolkningen av analyssvaren. Enligt *BRÅ* bör värdet av dessa kontroller undersökas närmare innan en utvidgning sker. *Sveriges advokatsamfund* anser vad gäller dem som är villkorligt frigivna och dem som dömts till skyddstillsyn utan kontraktsvård inte att de skäl som anförs i promemorian är sådana att de uppväger det allvarliga ingrepp i den personliga integriteten som en utvidgad drogkontroll innebär.

Skälen för mitt förslag: Jag finner det vara av utomordentligt stor vikt att den dömda avhåller sig från drogmissbruk även när kriminalvården sker utanför anstalt. Vid frivård är det dessutom ofta så att påföljden är direkt avpassad till en drogrelaterad brottslighet. Möjligheterna att komma till rätta med gärningsmannens drogproblem har då varit avgörande för påföljdsvalet och den bärande tanken bakom valet blir förfelad om missbruket fortgår under verkställighetstiden.

Jag anser att behovet av kontroll är väl så stort inom frivården som vid kriminalvård i anstalt. Den dömda är ju på fri fot och har generellt sett fler tillfällen att komma i kontakt med droger. Särskilt påtagligt är kontrollbehovet när den dömda undergår någon form av vård eller behandling inom ramen för en brottspåföljd. Så kan t.ex. vara fallet när han medges rätt att vistas utanför anstalt med stöd av 34 § KvaL. Vidare utgör ofta vård eller behandling ett centralt inslag i en skyddstillsyn, inte bara när den har formen av kontraktsvård utan också i andra fall. Även vid villkorlig frigivning kan sådana åtgärder aktualiseras. Många gånger är det fråga om en tids vistelse på behandlingshem. Det är inte ovanligt att analys av t.ex. blod- eller urinprover ingår som ett led i behandlingen. När någon vistas där på grund av en brottmålsdom är det dock tveksamt om det är förenligt med gällande lagstiftning att han åtar sig en skyldighet att lämna prov. Uttryckligt lagstöd finns bara vid kontraktsvård.

I övriga situationer saknas förutsättningar att särskilt besluta att den dömda skall lämna prov. Det får också anses osäkert i vilken mån ett medgivande från hans sida verkligen kan läggas till grund för provtagning.

Den rådande osäkerheten kan inte anses tillfredsställande. Enligt min bedömning finns det ett starkt behov av möjligheter till kontrollåtgärder vid s.k. § 34-placeringar och inom frivården.

Påföljdsutredningens förslag innebär att provtagning för drogkontroll skall kunna ske i större utsträckning än hittills. Förslaget är dock begränsat till § 34-placeringar och för de fallen är förslaget knutet till vistelse i behandlingshem eller någon annan liknande inrättning.

Det finns vissa mindre, praktiska svårigheter som talar mot en mera generell drogkontroll genom analys av kroppsvätskor eller utandningsprover. Av annan natur är de invändningar som avser respekten för den dömdes person och tillförlitligheten av analysresultatet. Jag vill dock peka på att såväl kränkningen som felkällorna kan begränsas genom ändamålsenliga rutiner. När det finns förutsättningar att genomföra kontrollerna under betryggande former, anser jag att det bör vara möjligt att utföra drogkontroller inom frivården. Enligt min bedömning måste intresset av drogfrihet anses väga så tungt att det motiverar intrånget i den dömdes integritet, givetvis under de tidigare angivna förutsättningarna att kontrollen i det enskilda fallet är av väsentlig betydelse för en behandling och dessutom kan genomföras under godtagbara former.

Jag är medveten om att dessa förutsättningar kan vara högst varierande inom frivården. I vissa fall är de goda. Vid en del behandlingshem för narkomaner, alkoholister eller andra missbrukare är drogkontroller vanligt förekommande och personalen har fått en avsevärd vana att bemästra de olika problem som kan uppkomma. Även polikliniska program kan vara av stort värde och provtagningar som sker i lämpliga former kan utgöra ett betydelsefullt led i dessa.

Jag anser inte att det finns något bärande skäl för att skilja mellan olika former av frivård. Drogkontroller bör kunna komma till stånd inom ramen för de olika påföljderna om det är motiverat från behandlings- och kontrollsynpunkt samt under förutsättning att ordnade former för provtagning och analys står till buds. Det är alltså behovet av drogkontroller och möjligheten att tillgodose detta behov som bör ges den avgörande betydelsen.

Jag vill betona att det oavsett om den dömda vistas i behandlingshem eller inte bör vara så att drogkontrollerna knyts till en föreskrift om vård eller behandling av något slag. Utfallet av proverna måste följas upp och sättas in i sitt sammanhang. I annat fall kommer proverna att fungera som en renodlad kontroll av den dömdes vilja och förmåga att rätta sig efter gällande regler. En sådan kontroll kan i sig vara värdefull men bör underordnas ansträngningarna att finna en mera långsiktig lösning på den dömdes drogproblem.

För att uppnå en verkningsfull drogkontroll anser jag att det är tillräckligt med analys av kroppsvätskor eller av utandningsluft. Härigenom ges möjligheter att undersöka om vederbörande är påverkad av droger under verkställighetstiden. Däremot finns det inte i dessa utgångspunkter något mera uttalat behov av att söka igenom kläder, väskor eller liknande för att efterforska om han tar någon annan befattningsmedel med droger. Det syns inte heller vara nödvändigt att vid sidan av provtagningen utföra besiktningar av krop-

pen. Tvärtom är det angeläget att begränsa kontrollformerna till vad som direkt är motiverat av syftet att motverka droganvändning. De nu gällande reglerna om kontraktsvård medger visserligen sådana åtgärder (28 kap. 6 a § brottsbalken). Av motiven till reglerna (prop. 1986/87:106 s. 51 f.) framgår dock att de tar sikte på kontroller just i form av blod-, urin- eller utandningsprov. Sådana kontroller får därför anses vara tillräckliga.

Jag vill i detta sammanhang framhålla att skälen för en mer generell drogkontroll gör sig gällande vid alla sorter av beroendeframkallande medel, således inte enbart narkotika.

Vid villkorlig frigivning och skyddstillsyn bör den dömdes skyldighet att medverka vid provtagning åläggas genom en särskild föreskrift. Den bör ses som ett komplement till en föreskrift om att han skall underkasta sig läkarvård, nykterhetsvård eller någon annan vård eller behandling

i eller utom sjukhus eller vid annan dylik inrättning. Självfallet kan en sådan föreskrift också ingå i en behandlingsplan som ligger till grund för kontraktsvård.

När skyldigheten åläggs i en föreskrift blir följden att provtagningen i likhet med övriga inslag i behandlingen står under överinseende av övervakningsnämnd, kriminalvårdsnämnd eller frivårdsmyndighet. Det får därför normalt ankomma på dessa myndigheter att efter samråd med vårdgivaren eller någon annan avgöra om provtagning bör utgöra ett led i behandlingen. Därvid har myndigheterna att beakta om provtagningen är ägnad att göra behandlingen mera effektiv, liksom att pröva om provtagningen kan ske under godtagbara former. Jag gör den bedömningen att det hos dessa myndigheter finns den sakkunskap och inte minst den kännedom om enskilda vårdinrättningar, som erfordras för ett avgörande av de aktuella frågorna. Vid skyddstillsyn får även domstolen befogenhet att föreskriva om provtagning. Ibland torde det finnas förutsättningar för ett sådant förordnande i domen. Om domstolen, som ofta förekommer, lämnar en allmän föreskrift om att den dömda skall underkasta sig den vård som frivårdsmyndigheten efter samråd med läkare, vårdgivare eller någon annan finner erforderlig, bör emellertid frågan om denna föreskrift bör förenas med en skyldighet att genomgå provtagning inte tas upp av domstolen. Den frågan får i stället prövas senare under verkställigheten.

Om den dömda vägrar att medverka till provtagningen blir det att se som en form av misskötsamhet, eftersom han då har åsidosatt vad som har ålegat honom inom ramen för påföljden. Liksom vid provtagning i anstalt bör han dock kunna slippa om det föreligger medicinska eller liknande skäl. Vid misskötsamhet finns det möjlighet att inskrida med varning eller andra påföljder (26 kap. 18 och 19 §§ samt 28 kap. 7 och 8 §§ brottsbalken). Ytterst kan det alltså bli fråga om att förklara en villkorligt medgiven frihet förverkad eller att undanröja en dom på skyddstillsyn och förordna om någon annan påföljd. Jag vill här återigen betona att arbetet i första hand bör inriktas på att den dömda skall bli bättre motiverad för vård. Sådana åtgärder skapar ofta en bättre grogrund för långsiktiga lösningar än vad bestraffningar gör.

När det gäller § 34-placeringar bör förutsättningarna för drogkontroller vägas in i bedömningen av om placering kan ske utanför anstalt. Om drog-

kontrollen ses som ett väsentligt inslag i den enskildes vård, bör kontrollen utgöra ett villkor för medgivande om § 34-placering. Även här måste beaktas att det i enstaka situationer kan finnas medicinska eller liknande hinder mot provtagningen.

3.6 Ikraftträdande m.m.

De föreslagna ändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Med hänsyn till den tid som kommer att förflyta innan riksdagen fattar beslut i lagstiftningsärendet torde en lämplig tidpunkt vara den 1 juli 1993.

De nya reglerna om drogkontroll i brottsbalken och KvaL bör bli omedelbart tillämpliga. Detta innebär alltså att beslut om drogkontroll kan fattas även i fall där någon har börjat verkställa påföljden innan lagändringen har trätt i kraft. Ett under verkställighetstiden tillkommande beslut om drogkontroll innebär formellt sett inte att en redan ådömd påföljd skärps i efterhand och möter därför inte något principiellt hinder.

3.7 Kostnadsfrågor

Inom Justitiedepartementet har beräkningar gjorts av vilka effekter ett genomförande av förslagen skulle få. Borttagandet av särregleringen för eget bruk medför en något ökad belastning på kriminalvården, även om utgångspunkten alltjämt skall vara att det egna bruket bestraffas med böter.

Jag anser inte att det är nödvändigt att öka resurserna hos de brottsbekämpande myndigheterna av det skälet att ytterligare tvångsmedel blir tillämpliga vid misstanke om konsumtion som utgör ringa narkotikabrott. Någon markant ökning av antalet lagföringar är inte att vänta och förbättrade bevismöjligheter torde i viss mån kunna motverka sanningslösa förnekanden och på så sätt medföra en förenkling av lagföringen.

Den i någon mån ökade tillämpningen av andra påföljder än böter kan komma att medföra ett visst merarbete för rättsväsendet, främst genom att strafföreläggande är uteslutet vid andra påföljder än böter. De fall som det är fråga om synes emellertid inte bli av mera komplicerad eller resurskrävande natur. Det är däremot uppenbart att det förhållandet att saken förs till domstol i stället för att avgöras genom strafföreläggande medför ökade kostnader för såväl åklagarväsendet som domstolsväsendet.

En ökning av antalet drogkontroller inom kriminalvården kan i någon mån föra med sig högre kostnader. Själva provtagningen är förenad med vissa utgifter. I stor utsträckning går det dock att bygga vidare på nuvarande ordning. Vid kriminalvård i anstalt tillämpas drogkontroller sedan länge. När det gäller § 34-placering och frivård bör, i enlighet med vad jag har sagt ovan, drogkontroller främst komma i fråga vid vårdhem och liknande inrättningar där kontroller redan ingår som ett inslag i behandlingen, liksom vid poliklinisk eller annan vård där kontroll anordnas under betryggande former.

Jag bedömer att samtliga dessa kostnader kommer att rymmas inom ramen för befintliga medel genom omprioriteringar inom Justitiedepartementets anslagsram.

Prop. 1992/93:142

4 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom Justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt,
3. lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64).

Förslagen har granskats av Lagrådet.

5 Specialmotivering

5.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

26 kap. 15 §

Ändringen innebär att paragrafen tillförs en bestämmelse om drogkontroll. Bestämmelsen sätts in som ett nytt andra stycke och medför därigenom en förskjutning av de regler som hittills har utgjort paragrafens andra respektive tredje stycke.

Den nya bestämmelsen knyter an till redan befintliga möjligheter att föreskriva vård eller behandling enligt första stycket 3. Det är alltså fråga om läkarvård, nykterhetsvård eller någon annan vård eller behandling i eller utom sjukhus eller vid annan dylik inrättning. Om den frigivne har meddelats en sådan föreskrift, får det bestämmas att han skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

Drogkontrollen är således att se som ett inslag i en vård eller en behandling som vederbörande skall genomgå i anslutning till en villkorlig frigivning. Ett beslut om drogkontroll skall grundas på en bedömning av den frigivnes missbrukssituation och den vård eller behandling som är aktuell. En sådan kontroll som således kan ske utan samtycke av den frigivne, bör beslutas bara om den kan antas i väsentlig mån bidra till en effektivare vård eller behandling. Detta innebär att ett kontrollförfarande inte bör föreskrivas om det saknas ett vårdprogram för honom.

En ytterligare omständighet som skall vägas in i bedömningen är de praktiska förutsättningarna för själva provtagningen. Framför allt när det gäller urinproverna har formerna för provtagningen stor betydelse och det är angeläget att intrånget i den frigivnes integritet blir begränsat. Drogkontroll får förekomma bara om provtagningen kan genomföras på ett lämpligt sätt, något som självfallet gäller även en provtagning som avser blod eller utandningsluft. Det har inte ansetts nödvändigt att ta in en erinran om det i lagtexten.

Om frivårdsmyndigheten finner att de angivna förutsättningarna är för handen, kan saken på myndighetens initiativ tas upp i övervakningsnämnden.

Provtagningen kan omfatta blod, urin eller utandningsluft. Vanligen blir det fråga om urinprov när kontrollen avser narkotikapåverkan och utandningsluft när fråga är om ett alkoholtest. Blodprov kan komma till användning vid olika sorters drogkontroller. Av de skäl som jag har anfört i min allmänna motivering (avsnitt 3.5.1) torde det inte bli aktuellt att använda blodprover i någon större omfattning. Den föreslagna bestämmelsen ger dock inte försteg för någon kontrollmetod framför andra eller någon koppling mellan en viss metod och en viss sorts drog. Det finns därför utrymme för beslut som kan anpassas till vad som är mest ändamålsenligt i det enskilda fallet. Av beslutet bör emellertid framgå vilken kontrollform som är aktuell, så att detta står klart för den frigivne.

I enlighet med vad som anges i den sedan tidigare gällande bestämmelsen i 52 d § KvaL skall provtagningen avse den dömdes påverkan av beroendeframkallande medel.

28 kap. 6 §

Paragrafen innehåller en hänvisning till vissa regler i 26 kap. brottsbalken om villkorlig frigivning från fängelsestraff. Hänvisningen avser bl.a. 15 § och omfattar således den nya bestämmelsen om drogkontroll i andra stycket. Härigenom blir det möjligt att föreskriva drogkontroll vid varje form av skyddstillsyn och den dömden kan åläggas skyldighet att lämna blod-, urin- eller utandningsprov som ett led i en vård eller behandling av honom.

Vad som har anförts i specialmotiveringen till 26 kap. 15 § gäller i tillämpliga delar vid skyddstillsyn. När det gäller denna påföljd kan även domstolen föreskriva att den dömden skall underkasta sig vård eller behandling. Denna befogenhet skall även omfatta föreskrifter om drogkontroll. En hänvisning även till det nya stycket i 26 kap. 15 § tas därför in i tredje meningen i förevarande paragraf. De föreskrifter som meddelas av domstol är vanligen ganska allmänt hållna; vid kontraktsvård blir det dock fråga om att meddela en föreskrift om den behandlingsplan som den dömden har åtagit sig att följa. Den föreslagna regleringen om drogkontroller hindrar inte att föreskrifterna i ett domslut ges en mera allmän utformning. Frivårdsmyndigheten har att uppmärksamma frågan om drogkontroll även efter en dom på skyddstillsyn med föreskrift. Vid domstolens prövning kan det – utom vid kontraktsvård – ofta saknas förutsättningar för de förhållandevis detaljerade bedömningar som skall ske vid ett beslut om drogkontroll.

28 kap. 6 a §

Den särskilda regeln om kroppsvisitation och kroppsbesiktning vid kontraktsvård upphävs. Genom den hänvisning som finns i 28 kap. 6 § brottsbalken blir de allmänna reglerna i 26 kap. 15 § tillämpliga vid skyddstillsyn.

Detta gäller inte bara vid kontraktsvård utan även vid skyddstillsyn i övrigt. Hithörande frågor har jag behandlat i den allmänna motiveringen (avsnitt 3.5.2), liksom i specialmotiveringen till 26 kap. 15 § och 28 kap. 6 §.

Prop. 1992/93:142

5.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

34 §

Paragrafen utökas med en regel om drogkontroll. En bestämmelse härom förs in i andra stycket. Innebörden av regeln är att den som medges vistelse utanför anstalten får åläggas skyldighet att lämna blod-, urin- eller utandningsprov. Härigenom blir det möjligt att kontrollera om den dömda är påverkad av beroendeframkallande medel under den tid som verkställighet sker utanför anstalt.

Liksom vid villkorlig frigivning och skyddstillsyn skall kontrollen utgöra en del av en behandling som den dömda undergår. Drogkontroll bör medges bara när den i det enskilda fallet framstår som ett värdefullt inslag i vården och det dessutom är möjligt att ordna godtagbara förhållanden för själva provtagningen.

52 d §

Den intagnes skyldighet att medverka vid provtagning utvidgas enligt förslaget till att avse även blodprover. Som framgått av vad jag har sagt i det föregående (avsnitt 3.5.1) är avsikten att blodprover skall kunna utgöra ett komplement vid drogkontrollerna. Däremot torde det inte bli aktuellt att använda blodprover mera regelmässigt. Blodprover kan – som nämnts – komma till användning vid olika sorters droger. Lagbestämmelsen har därför omformulerats så att provtagning kan avse varje form av beroendeframkallande medel och någon specificering av medlet sker inte längre genom lagtexten. Genom de vidtagna ändringarna får bestämmelsen ett innehåll som svarar mot föreskrifterna om drogkontroll i 26 kap. 15 § och 28 kap. 6 § brottsbalken samt 34 § KvaL.

5.3 Förslaget till lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64)

2 §

Den särskilda regleringen av eget narkotikabruk upphävs. Andra och tredje meningarna i den senast gällande lydelsen får därför utgå ur lagtexten. Straffskalan kommer därmed att omfatta böter eller fängelse i högst sex månader.

Som rekvisit för att bedöma ett narkotikabrott som ringa införs att hänsyn skall tas till arten och mängden narkotika samt till övriga omständigheter. Frågan om gränsdragningen mellan det ringa brottet och brott av normalgraden har jag behandlat utförligt i den allmänna motiveringen

(avsnitt 3.2). Här kan dock särskilt framhållas att med övriga omständigheter avses t.ex. typen av befattning.

Prop. 1992/93:142

Det ringa brottet reserveras huvudsakligen för gärningar som endast innefattat eget bruk eller innehav av narkotika för eget bruk.

6 Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslagen till

1. lag om ändring i brottbalken,
2. lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt,
3. lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64).

7 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

1 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 15 § samt 28 kap. 6 och 6 a §§ brottsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

26 kap.

15 §¹

När det finns skäl att anta att den frigivne för sin anpassning i samhället behöver stöd av en särskild föreskrift om vad han har att iakta under prövotiden, får en sådan föreskrift meddelas för viss tid eller tills vidare. Särskild föreskrift får avse

1. vistelseort eller bostad under viss tid, högst ett år åt gången,
2. arbetsanställning, annan förvärvsverksamhet eller utbildning
3. läkarvård, nykterhetsvård eller annan vård eller behandling i eller utom sjukhus eller annan dylik inrättning.

Om den frigivne skall undergå vård eller behandling på grund av en sådan föreskrift som avses i första stycket 3, får det bestämmas att han därvid skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

Har den frigivne förpliktats ersätta genom brottet uppkommen skada, må meddelas föreskrifter rörande tid och sätt för skadeståndsskyldighetens fullgörande i den mån sådana föreskrifter ej med hänsyn till den frigivnes ekonomiska situation och övriga omständigheter kan antagas motverka hans anpassning i samhället.

Om den frigivne står under övervakning, får särskild föreskrift meddelas om vad som skall gälla för denna. I sådan föreskrift får anges på vilket sätt och i vilken omfattning den frigivne skall hålla kontakt med övervakaren eller frivårdsmyndigheten. Vidare får föreskrivas skyldighet för den frigivne att lämna underrättelse till övervakaren eller frivårdsmyndigheten om utelämnande från arbetsplats, skola eller annan i föreskriften angiven verksamhet eller inrättning.

28 kap.

6 §²

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare,

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare,

¹ Senaste lydelse 1990:1009.

² Senaste lydelse 1988:942.

om inte särskilda skäl talar mot det. Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första och andra styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket. Övervakningsnämnden får ändra eller upphäva en föreskrift av sistnämnda slag när det finns skäl till det.

om inte särskilda skäl talar mot det. Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första, andra och tredje styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket. Övervakningsnämnden får ändra eller upphäva en föreskrift av sistnämnda slag när det finns skäl till det.

6 a §³

I fall som avses i 30 kap. 9 § andra stycket 3 skall rätten, om den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn, i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

I sådana fall skall vidare i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömda har åtagit sig att följa. *En sådan behandlingsplan får innehålla bestämmelser om att den dömda är skyldig att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han inte missbrukar beroendeframkallande medel.*

I samband med en sådan behandlingsplan får föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall anmäla till frivårdsmyndigheten och åklagaren om den dömda allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

I sådana fall skall vidare i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömda har åtagit sig att följa.

I samband med en sådan behandlingsplan får föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall anmäla till frivårdsmyndigheten och åklagaren om den dömda allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

Denna lag träder i kraft den

³ Senaste lydelse 1990:1009.

Lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

Härigenom föreskrivs att 34 § och 52 d § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

34 §

Kan en intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, *kan han få medgivande* att för sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

Kan en intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, *får han medges* att för sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. *Därvid får bestämmas att den intagne skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.*

Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

Första stycket gäller ej en intagen som avses i 7 § tredje stycket.

52 d §

En intagen är skyldig att på anmaning lämna *urinprov för kontroll av huruvida han är påverkad av narkotika samt utandningsprov för kontroll av huruvida han är påverkad av alkohol*, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl.

En intagen är, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl, skyldig att på anmaning lämna *blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.*

Denna lag träder i kraft den

¹ Lagen omtryckt 1990:1011.

Lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64)

Härigenom föreskrivs att 2 § narkotikastrafflagen (1968:64) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*2 §¹

Är brott som avses i 1 § att anse som ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader. *Bestod gärningen endast i eget bruk av narkotika, döms till böter. Om en sådan gärning har uppdagats genom att gärningsmannen sökt eller underkastat sig vård eller någon annan behandling, skall inte dömas till ansvar.*

Är ett sådant brott som angetts i 1 § att anse som ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Denna lag träder i kraft den

¹ Senaste lydelse 1988:286.

4 Förslag till

Prop. 1992/93:142
Bilaga 1

Lag om ändring i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §¹

Är varusmuggling som avses i 1 § första stycket med hänsyn till godsets värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, döms till penningböter. Gäller gärningen narkotika döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är varusmuggling som avses i 1 § första stycket med hänsyn till godsets värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, döms till penningböter. Om gärningen gäller narkotika, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Denna lag träder i kraft den

¹ Senaste lydelse 1991:280.

Förteckning över de remissinstanser som har yttrat sig över promemorian Åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott

Prop. 1992/93:142
Bilaga 2

Efter remiss har yttranden över promemorian avgetts av Riksdagens ombudsmän (JO), Riksåklagaren (RÅ), Domstolsverket, Hovrätten för nedre Norrland, Kammarrätten i Jönköping, Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Umeå tingsrätt, Rikspolisstyrelsen (RPS), Kriminalvårdsstyrelsen (KVS), Övervakningsnämnden i Täby, Övervakningsnämnden i Malmö, Socialstyrelsen, Brottsförbyggande rådet (BRÅ), Läke-medelsverket, Generaltullstyrelsen, Riksrevisionsverket (RRV), Statskontoret, Rättsmedicinalverket, Juridiska fakultetsstyrelsens forskningsnämnd vid Lunds universitet, Institutet för social forskning, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Sveriges Domareförbund, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges polischefer, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO/SR), Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare, Svenska arbetsgivarföreningen (SAF), Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare (RFHL), Riksförbundet Hem och Skola (RHS), Verdandi, Arbetarnas nykterhetsförbund och Föreningen Sveriges Frivårdstjänstemän.

RÅ har bifogat yttranden från överåklagarna vid åklagarmyndigheterna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt vid regionåklagarmyndigheterna i Stockholm och Västerås. SACO/SR har som sitt eget yttrande överlämnat yttrande från Sveriges Psykologförbund. Verdandi har hänvisat till sitt remissvar med anledning av departementspromemorian (Ds Ju 1986:8) Förslag till ändringar i narkotikastrafflagen.

1 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 15 § samt 28 kap. 6 och 6 a §§ brottsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

26 kap.

15 §¹

När det finns skäl att anta att den frigivne för sin anpassning i samhället behöver stöd av en särskild föreskrift om vad han har att iaktta under prövotiden, får en sådan föreskrift meddelas för viss tid eller tills vidare. Särskild föreskrift får avse

1. vistelseort eller bostad under viss tid, högst ett år åt gången,
2. arbetsanställning, annan förvärvsverksamhet eller utbildning,
3. läkarvård, nykterhetsvård eller annan vård eller behandling i eller utom sjukhus eller annan dylik inrättning.

Om den frigivne skall undergå vård eller behandling på grund av en sådan föreskrift som avses i första stycket 3, får det bestämmas att han därvid skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

Har den frigivne förpliktats ersätta genom brottet uppkommen skada, må meddelas föreskrifter rörande tid och sätt för skadeståndsskyldighetens fullgörande i den mån sådana föreskrifter ej med hänsyn till den frigivnes ekonomiska situation och övriga omständigheter kan antagas motverka hans anpassning i samhället.

Om den frigivne står under övervakning, får särskild föreskrift meddelas om vad som skall gälla för denna. I sådan föreskrift får anges på vilket sätt och i vilken omfattning den frigivne skall hålla kontakt med övervakaren eller frivårdsmyndigheten. Vidare får föreskrivas skyldighet för den frigivne att lämna underrättelse till övervakaren eller frivårdsmyndigheten om utelämnande från arbetsplats, skola eller annan i föreskriften angiven verksamhet eller inrättning.

28 kap.

6 §²

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det.

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det.

¹ Senaste lydelse 1990:1009.

² Senaste lydelse 1988:942.

Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första och andra styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket. Övervakningsnämnden får ändra eller upphäva en föreskrift av sistnämnda slag när det finns skäl till det.

Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första–*tredje* styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket. Övervakningsnämnden får ändra eller upphäva en föreskrift av sistnämnda slag när det finns skäl till det.

6 a §³

I fall som avses i 30 kap. 9 § andra stycket 3 skall rätten, om den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn, i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

I sådant fall skall vidare i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömda har åtagit sig att följa. *En sådan behandlingsplan får innehålla bestämmelser om att den dömda är skyldig att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han inte missbrukar beroendeframkallande medel.*

I samband med en sådan behandlingsplan får föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall anmäla till frivårdsmyndigheten och åklagaren om den dömda allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

I sådant fall skall vidare i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömda har åtagit sig att följa.

I samband med en sådan behandlingsplan får föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall anmäla till frivårdsmyndigheten och åklagaren om den dömda allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

Denna lag träder i kraft den

³ Senaste lydelse 1990:1009.

Lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

Härigenom föreskrivs att 34 och 52 d §§ lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

34 §

Kan en intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, kan han få medgivande att för sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. *Därvid får bestämmas att den intagne skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.*

Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

Första stycket gäller ej en intagen som avses i 7 § tredje stycket.

52 d §

En intagen är skyldig att på anmaning lämna *urinprov för kontroll av huruvida han är påverkad av narkotika samt utandningsprov för kontroll av huruvida han är påverkad av alkohol*, om inte annat förordas av medicinska eller liknande skäl.

En intagen är, om inte annat förordas av medicinska eller liknande skäl, skyldig att på anmaning lämna *blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.*

Denna lag träder i kraft den

¹ Lagen omtryckt 1990:1011.

Lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64)

Härigenom föreskrivs att 2 § narkotikastrafflagen (1968:64) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*2 §¹

Är brott som avses i 1 § att anse som ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader. *Bestod gärningen endast i eget bruk av narkotika, döms till böter. Om en sådan gärning har uppdagats genom att gärningsmannen sökt eller underkastat sig vård eller någon annan behandling, skall inte dömas till ansvar.*

Är ett sådant brott som angetts i 1 § med hänsyn till arten och mängden narkotika samt övriga omständigheter att anse som ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Denna lag träder i kraft den

¹ Senaste lydelse 1988:286.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1992-11-19

Närvarande: justitierådet Per Jermsten, regeringsrådet Stig von Bahr, justitierådet Inger Nyström.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 29 oktober 1992 har regeringen på hemställan av statsrådet Hellsvik beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt,
3. lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64).

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Eva Ernstson.

Förslagen föranleder följande yttrande av lagrådet:

Förslag till lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64)

Narkotikabrott som består i endast eget bruk av narkotika bestraffas enligt gällande bestämmelse i 2 § endast med böter. Om sådant brott uppdagas i samband med att missbrukaren söker eller underkastar sig vård eller annan behandling är han fri från ansvar för den brottsliga gärningen. Enligt förslaget skall särregleringen rörande eget bruk av narkotika avskaffas och den brottsliga gärningen bedömas som övriga former av befattningsmed narkotika. Till följd härav föreslås även att ansvarsfrihetsregeln upphävas.

Med hänsyn till de kriterier som föreslås ligga till grund för att anse ett narkotikabrott som ringa kan förutses, att konsumtion av narkotika endast i undantagsfall kommer att bedömas som annat än ett ringa brott vilket föranleder böter. Lagrådet vill i detta sammanhang anmärka, att reglerna om åtalsunderlåtelse i 20 kap. 7 § rättegångsbalken samt i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ger åklagaren stort utrymme att underlåta åtal i de fall som omfattas av den nuvarande ansvarsfrihetsregeln. I praktiken torde någon skillnad i lagföringshänseende över huvud taget inte uppkomma. Det förtjänar även påpekas, att en vårdsökande i de flesta fall av förevarande slag skyddas av sekretesslagen (1980:100) mot att uppgift som angår misstanke om brott lämnas till åklagare, polis eller annan utredande myndighet. Sådant uppgift skall enligt 14 kap. 2 § fjärde stycket lämnas endast om fängelse är föreskrivet för brottet och detta kan antas föranleda annan påföljd än böter.

Övriga lagförslag

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	3
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 10 december 1992	7
1 Inledning	7
2 Bakgrund	8
2.1 Ringa narkotikabrott	8
2.2 Smuggling av narkotika	10
2.3 Särregleringen vid eget bruk	11
2.4 Kontroll av drogfrihet vid verkställighet av påföljd	11
2.4.1 Kriminalvård i anstalt	11
2.4.2 Vistelse utanför anstalt och i frivård	13
3 Allmän motivering	14
3.1 Allmänna utgångspunkter	14
3.2 Ringa narkotikabrott	16
3.3 Smuggling av narkotika	17
3.4 Särregleringen vid eget bruk	18
3.5 Kontroll av drogfrihet vid verkställighet av påföljd	20
3.5.1 Kriminalvård i anstalt	20
3.5.2 Vistelse utanför anstalt och i frivård	22
3.6 Ikraftträdande m.m.	25
3.7 Kostnadsfrågor	25
4 Upprättade lagförslag	26
5 Specialmotivering	26
5.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	26
5.2 Förslaget till lag om ändring i lagen om kriminalvård i anstalt	28
5.3 Förslaget till lag om ändring i narkotikastrafflagen	28
6 Hemställan	29
7 Beslut	29
 Bilaga 1 Departementspromemorians lagförslag	30
Bilaga 2 Förteckning över remissinstanserna	35
Bilaga 3 Lagrådsremissens lagförslag	36
Bilaga 4 Lagrådets yttrande	40

